

Polish-Georgian Historians' Commission. Collected Works, Vol. IV, ed. D. Kolbaia, Institute of National Remembrance, Centre for East European Studies University of Warsaw, Warsaw 2023, ss. 352.

W 1917 r. decyzją prezydentów Polski i Gruzji powołano wspólną Polsko-Gruzińską Komisję Historyków z zadaniem przygotowania okolicznościowych wydawnictw naukowych dla uczczenia przypadającej w 2018 r. setnej rocznicy odzyskania przez nie niepodległości. Komisja zarazem miała dokonać bilansu stanu badań w obu państwach nad tym ważnym momentem ich dziejów najnowszych, wskazać obszary wymagające opracowania, zbadać możliwości w zakresie niezbędnych w tym celu kwerend archiwalnych. W ramach tego jej czteroletniego mandatu przygotowano i opublikowano cztery tomy studiów, a także dokumentów, materiałów i raportów o stanie archiwów. Pierwszy zawierał studia dotyczące odrodzenia państwowego Gruzji (maj 1918 r.) i Polski (listopad 1918 r.), drugi i trzeci – krytyczną edycję dzienników Grigola Peradze, profesora patologii na kilku uniwersytetach europejskich, m.in. na Uniwersytecie Warszawskim, zamordowanego w Auschwitz świętego autokefalicznego Gruzińskiego Kościoła Prawosławnego, a także inne materiały źródłowe jego dotyczące. Prezentowany, czwarty tom edycji koncentruje się na krótkich, dramatycznych losach Republiki Gruzińskiej, obalonej w marcu 1921 r. przez zmasowaną ofensywę Armii Czerwonej, oraz na relacjach polsko-gruzińskich z okresu międzywojennego. Został on uroczystie zaprezentowany na posiedzeniu Komisji w październiku 2023 r. w Gdańsku.

Zamykający edycję tom obejmuje osiem artykułów autorstwa członków Komisji, a także podzieloną na sześć bloków część dokumentarną. Całość uzupełnia bibliografia i indeks nazwisk. Otwiera go zaś artykuł traktujący o rozpadzie Imperium Rosyjskiego i różnych formach przechodzenia zniewolonych przez nie narodów do niepodległości (Wojciech Materski). Takich przypadków było ponad dwadzieścia, ale wykład koncentruje się na porównaniu dwóch z nich – Gruzji i Polski. W toku analizy ocenie poddano dojrzałość ich narodowej klasy politycznej, potencjał ludnościowy, na wskazaniu podobieństw i różnic wynikających z położenia geograficznego, stosunek do tego procesu mocarstw ententy.

Pierwszym instytucjonalnym przejawem emancypowania się republik kaukaskich z upadającego Imperium było wyłonienie w styczniu 1918 r. Sejmu Zakaukaskiego. O powstaniu tej instytucji, przejściowej między zagrożoną bolszewizacją postimperialną masą upadłościową a deklaracją niepodległości regionu, traktuje kolejne studium (Paweł Olszewski). Koresponduje z nim tekst, w którym analizie poddano skład polityczny i narodowościowy tego quasi-parlamentu (Otar Janelidze). Byli w nim Azerowie, Gruzini i Ormianie, w przytłaczającej większości o nastawieniu socjaldemokratycznym z dominującym głosem gruzińskich mien-szewików. Sejm przygotował warunki do proklamowania Zakaukaskiej Federacyjnej Republiki Demokratycznej, która jednakże przetrwała zaledwie miesiąc. W maju 1918 r. rozpadła się na trzy republiki narodowe: Armenię, Azerbejdżan i Gruzję.

Pomijaną dotąd przez historyków kwestię stosunku społeczeństwa Gruzji do wojny polsko-bolszewickiej, analizowaną na kanwie wydawanej w Republice prasy, podnosi kolejny artykuł (Mikheil Bakhtadze). Nie dla wszystkich ukazujących się tam gazet i czasopism była to sprawa pierwszoplanowa, co zrozumiałe, zważywszy na zagrożenie regionu ze strony bolszewików, armii tureckiej, jak też „białych” Rosjan oraz kolosalne problemy gospodarcze itp. Wszystkie jednak śledziły przebieg tego konfliktu, jednoznacznie sympatyzowały z walczącymi Polakami, łączyły szanse na obronę niepodległości przez republikę Zakaukazia ze zwycięstwem Wojska Polskiego i zwiędstwo to przyjęły z ogromnym entuzjazmem.

Proklamowana w maju 1918 r. Republika Gruzjińska z determinacją zabiegała o uznanie międzynarodowe. Jej sytuacja była jednak wyjątkowo skomplikowana, głównie ze względu na wojnę domową w Rosji. Brak na paryskiej konferencji pokojowej formalnej delegacji rosyjskiej skutkował rezerwą mocarstw ententy do tzw. kwestii rosyjskiej, obawą przed podejmowaniem wiążących decyzji dotyczących państw powstających na gruzach Imperium. Problematykę tę w aspekcie stosunków Republiki z Polską omawia kolejny artykuł (Paweł Libera). Skupia się on głównie na początkach procesu dochodzenia do pełnego uznania dyplomatycznego (*de iure*), gdy rolę nieformalnego (*de facto*) przedstawiciela II Rzeczypospolitej w Gruzji pełnił były delegat Rady Regencyjnej na Zakaukaziu Wacław Ostrowski.

Dwa artykuły traktują o Gruzinach, którzy znaleźli się na terytorium Polski, uciekając ze zsovietyzowanej w marcu 1921 r. Republiki (Shorena Murusidze, Dmitri Silakadze). Ich narracja dotyczy głównie środowiska Gruzynów, oficerów kontraktowych, którzy za zgodą marszałka Józefa Piłsudskiego podjęli służ-

bę w Wojsku Polskim bez konieczności zmiany obywatelstwa. Temat ten jest stosunkowo dobrze opracowany w historiografii polskiej, ale oboje autorzy wnoszą do dotychczasowego stanu wiedzy wiele nowych ustaleń, będących rezultatem ich kwerend w archiwach gruzińskich.

Część artykułową zamyka studium źródłoznawcze o zasobach archiwalnych Polskiego Instytutu i Muzeum gen. Władysława Sikorskiego w Londynie do tematu Gruzynów, oficerów kontraktowych Wojska Polskiego (David Kolbaia). Autora szczególnie interesowały archiwalia dotyczące kpt. Marynarki Wojennej Wiktora Lomidze, zastępcy dowódcy ORP „Gryf”, który zapisał bohaterką kartę w walkach we wrześniu 1939 r. w obronie Zatoki Puckiej i Helu.

Na część źródłową edycji składają się starannie opracowane przez członków Komisji wybory dokumentów dotyczące takich zagadnień jak: brytyjskie plany wobec regionu Zakaukazia w latach 1918–1919; korespondencja prezesa Rady Naczelnej Klubu Gruzjińsko-Polskiego Sergo Kuruliszwiliego oraz przedstawiciela gruzińskiego rządu emigracyjnego w Polsce Józefa Salakai; problem dostaw broni z Polski dla ruchu oporu w zsovietyzowanej Gruzji w 1922 r.; dokumentacja genezy i przygotowań procesu kanonizacyjnego Grzegorza Peradze.

Prezentowany tom, bardzo starannie opracowany edytorsko, ma niewątpliwie walory naukowe i informacyjne. W istotny sposób uzupełnia wiedzę o procesach narodowowyzwoleńczych na Zakaukaziu w schyłkowym okresie pierwszej wojny światowej i bezpośrednio po niej, jak też o relacjach polsko-gruzińskich w okresie międzywojennym. Jest on zarazem spektakularnym dowodem owocnej współpracy historyków obu państw.

Wojciech Materski
Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0002-2040-362X
wmat@isppan.waw.pl